

Esivalta ja alamaiset – vastakkain vai vuorovaikutuksessa?

Antti Kujala: *The Crown, the Nobility and the Peasants 1630–1713. Tax, rent and relations of power.* SKS / Finnish Literature Society, Helsinki 2003. 203 sivua.

■ Dosentti Antti Kujala tarkastelee teoksessaan valtasuhteita Ruotsissa uuden ajan alun valtiolaitoksen ja sääty-yhteiskunnan kontekstissa. Hän on liikkunut samassa aihepiirissä viimeaikaisissa tutkimuksissaan, joihin myös uusi teos monessa kohdin tukeutuu. Kujalan pyrkimyksenä on hahmottaa yleislinjat säätyjen välisistä suhteista ja valtiolaitoksen luonteesta 30-vuotisesta sodasta Pohjan sotaan asti ulottuvalla ajanjaksolla. Hän tarkastelee verotuksellisesta näkökulmasta tunnettuja Ruotsin yhteiskunnallisia ristiriitoja, joita ulkoinen laajentuminen toi tullessaan. Toistuvien sotien aikana rasituksia ja velvoitteita lisättiin, hallintoa tehostettiin – menestyksen tullessa palkintoja annettiin lähinnä vain aatelille. Miten talonpojat pysyivät lojaalina tällaiselle järjestykselle?

Teoksen alussa Kujala hahmottelee esivallan ja alamaisen suhdetta ”mahtivaltiosta” ja ”vuorovaikutusvaltiosta” käydyn keskustelun pohjalta. Ku-

jala itse korostaa talonpojilla olleen (rajallisia) vaikutuskeinoja yhteiskunnalliseen asemaansa sekä virallisten kanalien että epämuodollisempien toimintamuotojen kautta. Vuorovaikutteisuuden osalta Kujala nostaa esiin James C. Scotin ”heikkojen aseet” ja lainaamalla Otto Brunneria hän esittelee käsityksen vallan perustumisesta vastavuoroisuuteen: veroja maksamalla alamainen sai esivallalta puolustusta ja turvaa. Tämä ”eräänlainen yhteiskunnallinen sopimus” ja vallan vuorovaikutteisuus ovat Kujalan lähtökohdat, ja hän täydentää kontekstia valtaapitäviä eettisesti velvoittaneella ’hyvän herran’ aikalaisihanteella.

Kujala rajaa aiheekseen tarkemmin kruunun, aatelin ja läänitysten talonpoikien välisen vastavuoroisuuden, jota hän tarkastelee verotuksen avulla. Hän haluaa tutkia valtiokäsitteiden ja vuorovaikutusmallin ”oikeellisuutta (correctness) suhteessa kruununverotukseen ja kartanotalouteen”. ”Vastavuoroisuuden rajat” Kujala määrittää sen mukaan missä määrin vastavuoroisuus ohjasi ihmisten käyttäytymistä ja missä määrin sitä ohjasi ”ideologioista ja mentaliteeteista riippumattomat terveen järjen (pure terms) määrittämät rationaaliset intressit” (s. 33).

Johdanto jättää lukijan kaipaamaan lisätietoa erityisesti tutkimuksen metodeista. Kujala ei kerro, miten puhdas järki erotetaan menneisyyden ihmisen muusta ajatusmaailmasta eikä hän kommentoi millään tavoin mittavaa lähdeluetteloa. Myös aluerajauksen perusteet

uhkaavat jäädä epäselviksi, mutta alaviite 47 (s. 43) selittää, miksi juuri esiin nostetut läänitykset ovat tarkastelun kohteena aatelisvallan kauden osalta. Siinä Kujala kertoo tutkivansa vain niitä Lounais-Suomen läänityksiä, joilta sopivia kameraalisia dokumentteja on säilynyt, ja Pohjois- ja Kaakkois-Suomen jääneen kokonaan tutkimuksen ulkopuolelle ajanpuutteen vuoksi.

Kujala esittelee johdannon lopuksi aikakauden verotusjärjestelmän. Tämän jälkeen hän etenee kronologisesti käsitellen ensin isoon reduktioon asti kestänyttä aatelisvallan kautta, sitten Kaarle XI:n aikaa sekä viimeiseksi Kaarle XII:n ja ison vihan aikaa. Jokaiselle jaksolle on omistettu oma lukunsa, joiden lopuksi kirjoittaja summaa tuloksia.

Kujalan tapa käyttää lähteitä hahmottuu käsittelyn yhteydessä. Aatelisten ja kruunun maakirjojen vertailu sekä verotuoton laskeminen ovat tutkimuksen perusmetodeja. Vertailua Kujala täydentää muista lähteistä (kirjeenvaihto, oikeusistuinten pöytäkirjat, valitukset, tutkimukset) sekä aiemmasta tutkimuksesta poimimillaan tiedoilla talonpoikien ja aatelisten välisistä suhteista. Paljon käytettyjen lähteiden kohdalla monitasoinen vertaileva ote on hyvä lähtökohta uusille tulkinnoille, mutta käytännön toteutus jättää toivomisen varaa.

Aateliston ja talonpoikien välisen suhteiden osalta Kujalan kokonaistulos on ympäröörä: niitä ei voi selittää yksin joko rationaalisuuden tai ideologian avulla, vaan molemmat vaikuttivat. Lukijan on

helppo yhtyä tähän, maailma on harvoin mustavalkoinen. Johtopäätöksen perustelut eivät kuitenkaan vakuuta. Tulokset valtasuhteista ja valtion luonteesta jäävät ohuiksi Kujalan sijoittaessa verotuksesta tekemänsä havainnot alussa esiteltyyn teoreettiseen viitekehukseen.

Ongelmana on mallien ja käsitteiden liiallinen yksinkertaistaminen. Kujala tiivistää valtasuhteet ”roolipeliksi” ja ”teatteriksi”. Verotusnäytelmän näyttelijät ”sisäistivät” roolinsa kokonaan, osittain tai ei ollenkaan. Jotkut aateliset ”todella” omaksuivat ”oikeamielisen herran mallin”, toiset eivät. Lounais-Suomen talonpojat sisäistivät alamaisen roolinsa ja Pohjanmaan eivät. Näytelmää ohjasi aatelisten osalta ”henkilökohtainen valinta”, pohjalaisen osalta itsepäisyyden ikiaikainen traditio (s. 77, 105, 111–113).

Tulkintoja olisi voinut tukevoittaa kirjeenvaihdon, tuomiokirjojen ja erilaisten tutkinta-aineistojen avulla. Nyt niiden referoivaksi jäävä käsitteilytapa yhdessä roolipelimallin kanssa ei avaa näkökulmaa talonpoikien, aatelisten ja kruunun virkamiesten arvoihin tai mentaliteettiin. Sen sijaan koko suurvaltakauden yhteiskunta näyttää tutkimuksessa sisäistyneen rationaalisuuden, jossa puhtaan järjen ytimenä on ahneus: ihminen on aina ja kaikkialla pohjimmiltaan vain halunnut rahaa, ja se on ohjannut hänen kaikkia toimiaan, tunteitaan ja ajatuksiaan kaikissa konteksteissa. Jalous, nöyryys, mentaliteetit ja ideologiat ovat sosiaalista teatteria, ahneus on tosiasia.

Ison reduktion jälkeistä aikaa käsiteltäessä tulokset nojaavat vieläkin yksipuolisemmin keskushallinnon verotukselliseen aineistoon. Kujala katsoo reduktion jälkeen läänintileissä suuresti kasvavien talonpoikien verorästien osoittavan, ettei vuorovaikutusta juurikaan ollut kruunun verokannossa. Valtio oli siis enemmän mahtivaltio, jossa teatterille ei ollut sijaa. Kujala korostaa sosiaalisten konfliktien leimanneen aikaa käytännössä enemmän kuin esivallan vaatima harmonia (s. 156–157). Kujala päättelee näin ja kuvaa paradoksiksi sitä, että rästien kasvusta huolimatta kruunu kykeni koko ajan hyvin rahoittamaan hallinnollisen toimintansa, rästien suuruuden johdettuessa useiden vuosien kumuloitumisesta.

Paradoksi olisi avautunut kenties toisin lähteillä, jotka kertovat paikallistason arjesta paremmin kuin läänintilien rästisarakkeen summa. Kaarle XII:n ajan osalta Kujala noteeraa saman paradoksin, ja huomaa nyt sarakkeen ahtauden. Siksi hän tavoittelee pääsyä ”kameraalisesta todellisuudesta todellisen talouden maailmaan” (s. 171) autiutilojen määriä laskemalla, ja pyrkii siten selittämään, kuinka talonpojat selvisivät ajanjakson kriiseistä. Syvälle valtasuhteiden ja vuorovaikutuksen maailmaan näin ei päästä. Referoituaan lyhyesti sodan aiheuttamaa tottelemattomuutta talonpoikien keskuudessa Kujala toteaa heikon sotamenessyksen vieneen pohjan vastavuoroisuudelta ja yhteiskunnan perimmäiseltä legitimitetiltä (s. 184–188).

Teos jättää lukijan ristiriitai-

siin tunnelmiin. Yleiskuvan piirtäminen paljon tutkitusta ajanjaksosta on kunnianhimoinen tavoite, mutta sille olisi toivonut paremmin mitoitettuja resursseja. Keskustelu aiemman tutkimuksen kanssa ja tulokset olisivat saaneet lisää syvyyttä, jos tekijä olisi kyennyt hyödyntämään enemmän muuta kuin kameraalista aineistoa.

Janne Haikari